

# ***Moito sabe o rato, pero máis sabe o gato. A linguaxe figurada felina en lingua galega***<sup>1</sup>

## ***The mouse knows a lot, but the cat knows more. The feline figurative language in Galician language***

Andrea González Pereira

Universidade de Vigo

<https://orcid.org/0000-0001-6183-0428>

[andregonzalezp@uvigo.es](mailto:andregonzalezp@uvigo.es)

Resumo: O presente estudo, que forma parte dunha investigación fraseolóxica máis ampla constituída por 1317 expresións figuradas con referentes animais, é unha análise de 90 desas expresións construídas co referente de 'gato/gata'. As persoas adoitamos conceptualizar moitas situacións da nosa vida diaria, sobre todo aquelas que nos resultan abstractas ou de difícil comprensión, a través da linguaxe figurada. Os referentes do mundo animal ocupan un lugar importante na creación de expresións figuradas nas que o ser humano adoita verse animalizado para, dese xeito, comprender e expresar mellor determinadas realidades. A través da análise destas expresións, extraídas tanto de obras lexicográficas xerais e especializadas galegas coma da lingua oral, pretendemos coñecer a valoración que a sociedade galega fai do gato, centrada en tres ámbitos temáticos: a caracterización do animal (tanto física coma moral), as relacións deste con outros animais e co ser humano e súa valoración histórica na sociedade galega.

Palabras chave: expresión figurada, conceptualización, animalización, gato.

*Abstract: This study, which is part of a larger phraseological investigation of 1,317 figurative expressions with animal referents, is an analysis of 90 Galician figurative expressions constructed with the animal referent of 'cat'. Humans conceptualise many situations of their daily life — especially those abstract or difficult to understand— through figurative language. Referents from the animal world play an important role in the creation of figurative expressions in which human beings undergo a process of animalization so they can understand and better express certain realities. Through the analysis of these expressions —extracted from Galician general and specialized lexicographical works as well as from oral language—, we aim to know how cats are considered by Galician people regarding three thematic fields: the characterization of the animal*

---

<sup>1</sup> Data de recepción: 27.02.22. Data de aceptación: 01.07.22.

(*physically and morally*), its relation with other animals as well as with humans, and its historical assessment within the Galician society.

*Keywords: figurative expression, conceptualization, animalization, cat.*

## 1. Introducción

Calquera lingua do mundo conta cunha gran variedade terminolóxica referida a ámbitos temáticos particulares; así e todo as persoas non atopamos, ás veces, as palabras axeitadas para nomear unha realidade concreta, sobre todo se esa realidade é complexa ou abstracta (sentimentos ou emocións). Nestes casos adoitamos usar a linguaxe figurada en xeral, e a metáfora en particular, non só para comunicármonos diariamente, senón tamén para comprender certo tipo de realidades.

Os lingüistas Lakoff e Johnson (1980, p. 115) estudaron o uso de expresións figuradas na vida cotiá das persoas como un mecanismo de comprensión propio do sistema conceptual humano, pois permiten representar unha idea en termos doutra. Así, os autores interpretan a linguaxe figurada como un utensilio que axuda a ensamblar na nosa mente os conceptos, que quedan interiorizados en clave doutros a través dun proceso de conceptualización; un razoamento ó que chamaron *teoría conceptual da metáfora*. Deste xeito, cando as persoas precisamos entender e expresar mellor determinados conceptos, que normalmente son abstractos, botamos man daquelas realidades próximas e ben coñecidas, de imaxes concretas e facilmente recoñecibles para crear expresións:

Metaphor is the main mechanism through which we comprehend abstract concepts and perform abstract reasoning. Much subject matter, from the most mundane to the most abstruse scientific theories, can only be comprehended via metaphor. Metaphor is fundamentally conceptual, no linguistic, in nature. Metaphorical language is a surface manifestation of conceptual metaphor. Though much of our conceptual system is metaphorical, a significant part of it is nonmetaphorical. Metaphorical understanding is grounded in nonmetaphorical understanding. Metaphorical allows us to understand a relatively abstract or inherently unstructured subject matter in terms of a more concrete, or at least more highly structured subject matter (Lakoff, 1993, p. 244).

Dentro da fraseoloxía, o ámbito temático animal supón unha fonte case inesgotable de creación de expresións figuradas, amplamente recollidas noutras culturas (*vid.* Casal, 1997; Ferreira Guerra, 2011; Mães, 1950; Brumme, 2006, entre outros). A partir da interpretación do comportamento dos animais, sobre todo daqueles que conviven máis estreitamente co ser humano, podemos establecer vínculos semánticos que nos permiten entender e nomear todo tipo de realidades.

Neste estudo centrarémonos naquelas expresións figuradas galegas que se forman tomando o gato como referente e que lles serven ás persoas para manifestar determinados sentimentos ou estados humanos a través da imaxe deste animal. Posto que o gato é un dos animais máis próximos ás persoas e un dos que máis participa, xunto co can, da vida doméstica diaria, o noso obxectivo é saber cal é a visión ou concepto que ten a sociedade galega del a través da análise das expresións figuradas galegas nas que aparece recollido. Ademais, pretendemos ofrecer, tamén, un repertorio galego de expresións figuradas con

este referente animal, no que indicamos o significado figurado de cada unha delas, a fonte da que foron extraídas e a característica que se resalta del para formar cada expresión.

## 2. O gato tal e como o coñecemos

O noso gato doméstico, coñecido tamén como *gato caseiro* ou *caseño*,<sup>2</sup> procede da especie *Felis silvestris* (gato montés), que se escindiu en distintas razas hai milleiros de anos. Segundo explica Perozo Ruíz (1999, p. 496), os primeiros indicios da súa domesticación atopárianse hai aproximadamente 4000 anos en Exipto.<sup>3</sup> Crese que os traballadores agrícolas exipcios o acolleron como un eficaz cazador de roedores que protexía as súas colleitas de gran, polo que lle acabaron dando acubillo e protección nas súas vivendas (Mariño Ferro, 1996, p. 170). Na medida en que os exipcios descubrían as habilidades e a beleza do gato, foi medrando un fondo respecto cara a el que se transformou en veneración,<sup>4</sup> de maneira que era momificado, ó igual que se facía coas persoas, co obxectivo de que o seu espírito chegase intacto á outra vida (Kemp, 2008, en liña).

A domesticación do gato viuse motivada, xa que logo, pola súa destreza na caza e polo servizo que esta capacidade lle proporcionaba ó ser humano. Así, en plena romanización, o gato estaba xa completamente establecido como un animal doméstico (Macdonald, 2001, p. 38). Sábese que na Idade Media os primeiros exploradores levaban gatos nas súas embarcacións para mantelas limpas de roedores que puidesen arruinar as súas provisións. Desta maneira, a medida en que se colonizaban novos mundos, os felinos chegaban cada vez a máis lugares (Kemp, 2008, en liña).

A valoración positiva do animal polos seus dotes cazadores estendeuse dende Exipto a outras partes do mundo, pero non así a súa veneración. En Europa o gato conta cunha historia un tanto escura procedente das crenzas que se estenderon na Idade Media e que o vinculaban co mundo das tebras, probablemente polos seus hábitos nocturnos e a imaxe dos seus ollos brillantes na escuridade (Mariño Ferro, 1996, p. 171). Existía, entón, unha superstición que identificaba os gatos negros co demo e os relacionaba coas bruxas como seguidoras deste. Segundo explica Ferreira Guerra (2011, p. 486), na cultura occidental crese que os gatos son animais estimados polas bruxas e dise, tamén, que estas os usaban para zugarlles a alma ós bebés acabados de nacer.<sup>5</sup> De feito, na antigüidade, adoitaba atribuírseles ós gatos a morte misteriosa dos bebés (hoxe en día ben coñecida

<sup>2</sup> Rodríguez González (1958-1961, en liña) defíneo como «gato que se aficióna a la casa en que vive y que por lo general no sale de ella, aunque tenga ocasión para hacerlo».

<sup>3</sup> A doutora Leslie Lyons levou a cabo unha investigación xenética dos gatos na Escola universitaria da Universidade de Davis (California) co obxectivo de descubrir en que lugar do mundo se comezaron a domesticar. Despois de recoller mostras xenéticas de exemplares felinos de todo o mundo, puido determinar que todos os gatos analizados descendían dun reducido grupo de antepasados situados en Exipto, posto que a variedade xenética dos gatos exipcios se atopa en cada un dos gatos analizados do resto dos países (Kemp, 2008, en liña).

<sup>4</sup> Suárez Cuadros (2006, p. 165) engade que a sociedade exipcia sentía un profundo respecto por estes animais, pois consideraban que eran os bos espíritos do fogar, de maneira que lles construían templos e regalaban as súas imaxes bañadas en ouro e prata.

<sup>5</sup> Mariño Ferro (1996, p. 171) explica que en Portugal existe a crenza de que as bruxas, como seguidoras de Satán, se encarnaban en gatos para levar a cabo as súas vilanías. Míañaban nos tellados das casas en que había nenos pequenos ós que zugarlles as almas.

como a morte súbita infantil) e críase que acumulaban as vidas que roubaban. Cóntase, ademais, que cando condenaban as persoas acusadas de herexía á forza mataban tamén os seus gatos, por consideralos demoníacos (Kemp, 2008, en liña).

Co paso do tempo, as supersticións e crenzas asociadas ó gato foron mudando en cada cultura a medida en que mudaba tamén a mentalidade da poboación. Así e todo, o gato non deixou de ser un animal ó que se lle atribúen capacidades sensoriais un tanto especiais. En Galicia asóciase coas predicións meteorolóxicas e con certas enfermidades:

En la Galicia campesina tiénese al gato por animal meteorológico; y debido a esta común creencia se considera que muchos de sus actos en algunos días indican el estado del tiempo con más seguridad que un buen barómetro. Así cuando corre mucho por la casa es señal de viento; y cuando se lava la cara es anuncio de visita o de lluvia próxima. Suponen los supersticiosos que tragando un pelo de gato se produce la epilepsia, y que si se come algo que el gato hubiera probado, se adquiere el asma o alguna enfermedad de las llamadas gafentas, y hay también quienes creen que un gato completamente negro<sup>6</sup> da buena suerte en una casa (Rodríguez González, 1958-1961, en liña).

En Galicia crese que o gato é, tamén, responsable de certas doenzas infantís, contraídas polas/os nenas/os a través do seu alento (Mariño Ferro, 1996, p. 172). Mais, a pesar disto, este animal é apreciado dende antigo pola súa utilidade para a caza de roedores, causantes de grandes danos materiais nas casas galegas (Valladares Núñez, 1884, en liña).

Por outro lado, o gato adoita aparecer en fábulas e contos infantís (*vid.* La Fontaine, 1966 ou Seoane, 1999) representado como un ser malvado e infame que se vale da súa aparencia mansa (por estar dotado dun manto suave e aveludado que o fai parecer un ser inofensivo) para enganar hipocritamente os outros animais.

### 3. Metodoloxía

#### 3.1. Expresións seleccionadas

Para a creación deste corpus de traballo seleccionamos expresións figuradas construídas tomando o gato como referente, xa sexa mediante unha alusión explícita en que se empregue o seu nome (*gata polbeira*), por alusións ós ruídos que emite (*miar/miañar*) ou a accións concretas realizadas polo animal (*rabuñar coma un gato*).

Canto á morfoloxía, entendemos por unidade fraseolóxica, seguindo a clasificación feita por Álvarez de la Granja (2003, p. 11), toda combinación de dúas ou máis palabras que presenta fixación dos seus compoñentes, que non segue un proceso de formación regular e produtivo, que posúe unidade conceptual e/ou funcional e que se vincula cunha situación dada. As expresións figuradas que aquí recolleemos son de tipo variado en tanto que poden ser unidades monoverbais, constituídas por unha soa palabra (*gatada*), ou entidades fraseolóxicas pluriverbais, constituídas por dúas ou máis palabras (*catro gatos*

<sup>6</sup> Fraguas Fraguas (1965, p. 243) explica, tamén, que en Galicia trae boa sorte ter un gato negro na casa, aínda que tamén existe a crenza de que se un tropeza cun gato negro fóra da casa terá mala sorte en asuntos económicos ou monetarios.

*/ facerse a gata morta / bos días! Díxolle o gato ás sardiñas / ter sete vidas coma un gato / cando o gato non está, os ratos bailan).*

Dentro das unidades fraseolóxicas pluriverbais, e continuando coa clasificación feita por Álvarez de la Granja (2003, pp. 20–24), forman parte do noso corpus as locucións e os enunciados fraseolóxicos. As primeiras son elementos oracionais que non constitúen actos de fala de seu, senón que se insiren noutros actos de fala e que se clasifican tendo en conta o seu funcionamento no discurso. As segundas, en cambio, si constitúen actos de fala de seu e non necesitan combinarse con ningún elemento do discurso (*vid.* Zuluaga, 1980). No noso corpus rexistramos os seguintes tipos de locucións cun significado figurado: substantivas (*gato escaldado*), adverbiais (*a fu de gato*) e verbais (*facer a gata*). Entre as locucións, cómpre mencionar ademais a existencia de numerosas expresións de carácter comparativo ([lavar] *coma (os) gatos*, [correr] *coma o gato polas brasas*, [áxil] *coma un gato...*).

Canto ós enunciados fraseolóxicos, un dos tipos que recolleemos é o refrán, un enunciado fraseolóxico lexicalizado que encerra un valor de verdade xeral válida en calquera tempo, que goza de autonomía sintáctica e textual e adoita ser de autoría anónima (Arnaud, 1991, p. 12) (*máis vale ser cabeza de rato que rabo de gato*).

Outros enunciados fraseolóxicos que analizamos aquí son as fórmulas, enunciados que non presentan valor de verdade xeral, pero si teñen un significado pragmático e situacional (Zuluaga, 1980, p. 207) (*perdón polo gato ladrón/lambón*) e os dialoxismos, constituídos por unha frase impersoal seguida dun comentario xeralmente irónico (Casares, 1992 [1950], p. 195) que se interpretan como un único enunciado (aínda que se perciben trazos de diálogo) (*bos días! Díxolle o gato ás sardiñas*).

As expresións sobre as que traballaremos refírense a aspectos do comportamento animal, o que as persoas interpretamos como carácter ou condición deste, á relación que existe entre as persoas e este animal e a aspectos que dan indicios da valoración que se fai gato. Optamos por omitir, nesta análise, as expresións nas que se fai referencia á súa morte, a aspectos biolóxicos ou a enfermidades comúns nel.

A gran maioría das expresións figuradas que aquí recolleemos caracterízase, ademais, por implicar a animalización ou zoomorfización do ser humano nun gato, isto é, establécese nelas unha relación entre a aparencia, as actitudes e o comportamento do animal e as persoas. Nestas unidades, chamadas zoomorfismos, dáse un proceso de metaforización ó aplicarlle as calidades propias dun animal a un ser humano (Cruz Cabanillas e Tejedor Martínez, 1998, p. 383). Estes zoomorfismos distínguense, xa que logo, por empregar o nome dun animal en sentido figurado para caracterizar unha persoa a través da metáfora conceptual AS PERSOAS SON ANIMAIS.

### 3.2. Fontes

A recolleita das expresións figuradas levámola a cabo a partir do baleirado de refraneiros e dicionarios especializados en fraseoloxía galega, para despois completar a información cos dicionarios de carácter xeral. Os primeiros foron o *Refraneiro galego básico* (Ferro

Ruibal, 1995) (RGB), o *Refraneiro galego máis frecuente* (Ferro Ruibal, 2002) (RGMF), o *Dicionario fraseolóxico galego* (Martínez Seixo, 2000) (DFXG); o *Dicionario fraseolóxico do mar* (Rivas López, 2005) (DFXM), o *Dicionario de fraseoloxía galega* (López Taboada e Soto Arias, 2008) (DFG) e a achega feita por Ferro Ruibal (2006), en forma de artigo, de 9713 “Locucións e fórmulas comparativas ou elativas galegas” (LFCEG), extraídas do *Tesouro Fraseolóxico Galego* (TFG).

O baleirado de dicionarios xerais permitiunos localizar expresións monoverbais que, en principio, non adoitan aparecer en dicionarios fraseolóxicos, así como completar o repertorio fraseolóxico extraído dos dicionarios especializados. Para esta busca escollemos o *Gran dicionario Xerais da lingua* (Carballeira Anllo, 2009) (GDXL) e o *Dicionario da Real Academia Galega* (González González, 2012) (DRAG), nos que tamén buscamos voces creadas a partir da raíz do nome do animal e que posúen un sentido figurado (*gatada*).

Coa intención de atopar outras construcións figuradas que fixesen referencia de maneira indirecta ó gato, consultamos o *Dicionario conceptual galego* (Quintáns Suárez, 1997) (DCG), no que puidemos atopar outros usos figurados con este referente animal mediante unha nova busca nos refraneiros e dicionarios antes citados e completar as expresións extraídas de fontes escritas (por exemplo, con expresións como *miañar* para referirse a accións que realiza o ser humano).

Ademais de empregar estas obras como fonte de información para a extracción das expresións, utilizamos tamén outras para contrastar e interpretar aquelas que en principio nos resultaron dúbidasas. Buscamos estas construcións en refraneiros como o *Refraneiro galego e outros materiais da tradición oral* (Vázquez Saco, 2003), o *Refraneiro galego* (Taboada Chivite, 2000) e nos dicionarios de carácter xeral que se recollen no *Dicionario de dicionarios*<sup>7</sup> (Santamarina Fernández, 2003).

Xa que a oralidade é o contexto principal de uso da linguaxe figurada, elaboramos unha enquisa fraseolóxica<sup>8</sup> que nos permitiu recoller expresións novas co referente animal *gato* ou variantes daquelas que xa posuíamos mediante o baleirado dos dicionarios anteriormente citados. Realizamos en total 300 enquisas, das que 250 foron de carácter electrónico<sup>9</sup> (mediante unha plataforma web e pensadas, sobre todo, para informantes de mediana idade ou menos) e 50 de carácter oral (a través do contacto persoal con informantes de máis avanzada idade).

<sup>7</sup> Para coñecer máis sobre estas obras poden verse os prólogos respectivos incluídos neste dicionario en [http://sli.uvigo.gal/DdD/documentos/ddd\\_prologos.pdf](http://sli.uvigo.gal/DdD/documentos/ddd_prologos.pdf)

<sup>8</sup> Posto que este traballo forma parte dunha investigación maior, na enquisa recolleuse tamén información de moitos outros animais para completar un repertorio fraseolóxico animal máis amplo. Pode consultarse esta enquisa no apéndice.

<sup>9</sup> Accesible no enderezo: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScyxxxDKdL7oD1ysm-c40HsFssqH8Y8RMqhk7q0CDwRMzirmQ/viewform?c=0&w=1>

### 3.3. Criterios para a presentación das expresións

O número total de expresións recollidas co referente de *gato* foi de 90 (3 expresións monoverbais; 9 locucións non comparativas; 47 locucións comparativas; 29 refráns; 1 fórmula e 1 dialoxismo).

Presentamos estas expresións desagregadas en tres ámbitos temáticos xerais que representan a opinión que ten a sociedade galega do animal: aspectos referidos á súa caracterización (que aluden tanto á súa conduta coma a aspectos físicos), ás relacións que se dan entre o gato e o ser humano ou entre o gato e outros animais e aspectos que teñen que ver cunha valoración positiva ou negativa deste animal. Dentro de cada un destes tres ámbitos temáticos xerais, existen outros subámbitos que concretan tematicamente cada expresión.

O significado que ofrecemos en cada unha das expresións é o figurado, aquel que empregamos frecuentemente para extraer o ámbito temático en que situamos a unidade. Para conseguir o significado figurado idóneo en cada caso, adoitamos transcribir aquel que achega a obra da que foi tirada a expresión. Cando unha mesma expresión se rexistra en máis dunha fonte, escollemos o significado que cremos que achega unha información máis completa e clara. Nestes casos, as siglas da obra da que foi tirada a definición márcanse en letra grosa. Para aqueles casos nos que non atopamos ningunha definición axeitada da expresión —etiquetas xenéricas nas obras consultadas ou imprecisión de significado nas enquisas— buscamos noutras fontes que non fosen consultadas previamente (refraneiros e dicionarios galegos ou doutras linguas próximas, artigos, blogs...) e que nos puidesen achegar unha definición adecuada para a expresión; indicamos a fonte orixinal cunha nota ó rodapé. No caso de non atopar ningunha definición adecuada mediante esta busca, facemos unha paráfrase do seu significado baseada nas nosas lecturas e no noso coñecemento cultural. Especificamos que o significado que ofrecemos é noso mediante un asterisco (\*) ó comezo da definición.

A seguir presentamos as expresións recollidas, xunto co seu significado figurado e a obra ou obras das que foron tiradas. No caso de que se extraeran dunha enquisa electrónica (EE) ou oral (EO), tamén se especifica.

## 4. Retrato do gato a través das expresións figuradas galegas

O gato é o segundo animal que máis veces se rexistra no noso corpus. Despois do can, que se rexistra 161 veces, o gato funciona como referente de 90 expresións figuradas.

Nos seguintes apartados desagregamos os ámbitos temáticos asignados ás expresións figuradas galegas que teñen o gato como referente e tentamos dar un perfil completo da valoración que a sociedade galega fai del.

## 4.1. Caracterización

### 4.1.1 Carácter/condición

A **gula** é a primeira característica que as/os galegas/os destacan do gato. Como explican Iñesta Mena e Pamies Bertrán (2002, p. 166), os animais son frecuentemente utilizados como referentes de expresións figuradas que conceptualizan a gula a través dunha metáfora conceptual do tipo O QUE COME MOITO É UN ANIMAL. A partir desta créase outra metáfora conceptual máis concreta en que o ser humano se ve animalizado nun gato: O QUE COME MOITO É UN GATO. Así, en galego temos expresións como:

- [larpeiro] *coma un gato*: \* ‘moi larpeiro’ (EE)
- [gordo] *coma o gato dun abade*: ‘gordura’ (LFCEG)

A imaxe que se agocha detrás da primeira expresión é a dun gato que está sempre a comer, mentres que na segunda é a dun gato gordo despois de moita comida. Deste xeito, o gato funciona nesta segunda expresión como referente de dous valores da gordura (*vid.* 4.1.2.) e, de forma máis indirecta, da gula. En Galicia os abades, e os cargos da Igrexa en xeral, foron persoas moi poderosas que se enriqueceron pola conta do campesiñado (tanto polos aforamentos das terras coma polas doazóns que a sociedade cristiá lle facía ás igrexas e mosteiros) (Fraguas Fraguas, 1980, pp. 168–170; Risco, 1971, pp. 103–104 e Villares, 1995, pp. 77–80). Por este motivo nunca lles faltaba a comida<sup>10</sup> e a abundancia era tanta que mesmo o seu animal de compañía se alimentaba moi ben.

Outras expresións nas que o gato funciona como referente da gula créanse mediante a imaxe do animal que observa a comida e que, probablemente, espera un descoido do amo para botarlle o dente. As seguintes expresións figuradas xéranse a partir da metáfora conceptual O QUE DEVECE POR ALGO/ALGUÉN É UN GATO, en que o ser humano se ve animalizado neste animal:

- [devecer] *coma gato pola manteiga*: ‘desexo’ (LFCEG)
- [mirar] *coma o gato ás sardiñas*: ‘desexo’ (LFCEG)

Noutros casos non existe unha referencia directa ó gusto pola comida ou ás súas consecuencias, pero séguese identificando o animal coa gula, posto que as imaxes sobre as que se crean as expresións retratan a fugacidade da comida nas poutas do gato, os gustos do animal ou a dificultade de atopar comida intacta cerca del:

- [durar tanto] *coma a manteiga no fociño do gato*: ‘durar pouco’ (LFCEG)
- [fuxir de alguén] *coma o gato da sardiña*: \* ‘non ter ningún medo’ (LFCEG)
- [ser] *coma quen busca a manteiga no fociño do gato*: ‘dificultade’ (LFCEG)

Por outra parte, os galegos fíxanse no hábito que ten o gato de comer continuamente e válense desa imaxe para crear a expresión:

<sup>10</sup> En galego rexistramos tamén a expresión [beber/comer/vivir] *coma un abade* (‘ben e abundantemente; estupendamente, de marabilla’, DFG: s. v. *abade*).



- *comerlle a lingua o gato* [a alguén]: ‘expresión irónica para se referir a alguén que garda un silencio prolongado ou se nega a falar’ (DFG, DFXM, EE)

Segundo explica Cazal (1997, p. 43), nunha recompilación e clasificación que fai dos refráns de Correas relacionados co gato doméstico, a característica de «lambón» é a máis destacada no refraneiro español. O autor achega varios exemplos a través dos que mostra que o gato adoita ser caracterizado polo seu gusto pola comida (*Bien se lava el gato después de harto; Dijo el gato al unto: «Bien te lo barrunto»; Olla sin sal no es manjar; al gato se puede dar; Muera gata y muera harta* etc.).

Por último, o gato é tamén referente da gula polo hábito de roubar comida nas casas. Nas seguintes expresións establécese a relación entre a gula do gato e a convivencia coas persoas:

- *ás veces a carne está no prato por falta de gato / non está a carne no garabato por falta de gato / aunque a sardiña está no prato, non é por falta de gato*: \* ‘indica que algo deixa de producirse non por méritos da persoa, senón por falta de oportunidades’ (RGB)
- *ó gato por ser lambón non o botes da túa mansión*: \* ‘recomenda non precipitarse nas decisións’ (EE)
- *perdón polo gato ladrón/lambón*: ‘dise para disculparse, mais dun xeito humorístico. Tamén o pode dicir a persoa á que se lle piden desculpas para tirarlle importancia ós feitos’ (DFXG)
- *polo rabo da culler vai/sube o gato á ola/ó pote*: ‘fai referencia ás persoas que non deixan escapar unha oportunidade para medrar ou obter algún beneficio’ (RGB)
- *sardiña/carne que leva o gato tarde ou nunca volve ó prato / sardiña que o gato leva, perdida está/ gandida vai*: \* ‘refírese a unha situación que xa non ten remedio’ (RGMF, RGB)
- *un ollo ó prato e outro ó/no gato*: \* ‘estar atento a dúas cousas ó mesmo tempo’ (RGB)

Cazal (1997, pp. 43–44) explica que o carácter **ladrón** do gato está moi representado no refraneiro español, mesmo facendo unha comparativa do animal con outros grupos de persoas ás que tamén se caracteriza como ladroas (*Venteros y gatos, todos son latros*). Engade que o gato rouba polos descoidos do ser humano (*Lo mal guardado lleva el gato; Come el gato lo que halla a mal recaudo*) (*polo rabo da culler vai/sube o gato á ola/ó pote*) e por iso os refráns recomendan estar á espreita (*Un ojo al plato y otro al gato*) (*un ollo ó prato e outro ó/no gato*), pero sen precipitarse (*Al gato por ser ladrón no lo echas de tu mansión*) (*ó gato por ser lambón non o botes da túa mansión*) xa que, como veremos no apartado dedicado ás relacións entre o gato e o ser humano, este animal sèrvelles ás persoas para manter a casa limpa de roedores.

Noutras ocasións, os refráns refírense indirectamente ó roubo mediante a imaxe do que podería ocorrer de estar presente un gato: *ás veces a carne está no prato por falta de gato; non está a carne no garabato por falta de gato / aunque a sardiña está no prato, non é por falta de gato*. As equivalencias castelás destas expresións galegas preséntaas Cazal (1997,

p. 44): «*A las veces está la carne en el plato por falta de gato / Por falta de gato está la carne en el garabato / Estáse la asadura en la clavera, porque el gato no va a ella*». Precisamente a imaxe do animal roubando comida é a que se atopa detrás das expresións *perdón polo gato ladrón* (que tamén funciona como referente da gula na variante *perdón polo gato lambón*) e [roubar/ladrón] *coma un/os gato/s* (‘ladrón’, LFCEG), que animaliza o ser humano nun gato a través da metáfora conceptual A PERSOA QUE ROUBA É UN GATO. Estas construcións figuradas representan o roubo no carácter ou condición do animal. Así mesmo, o carácter **atrevido** que se lle atribúe ó gato a través da expresión *gato* (‘persoa atrevida e desvergonzada’, GDXL) (A PERSOA ATREVIDA OU DESVERGONZADA É UN GATO) podería estar relacionado con este costume de roubar a comida dos donos.

O gato funciona, tamén, como referente de **falsidade**. En ocasións este significado aparece asociado a comportamentos falsamente devotos:<sup>11</sup>

- *cara de beato e unllas de gato/unllas de gato e cara de beato*: \* ‘refírese a unha persoa hipócrita, que non mostra as súas verdadeiras intencións cara ós demais’ (RGMF, RGB)

Outra mostra do trazo da falsidade atribuída ó gato encontrámola no seguinte dialoxismo, en que se escolle a figura do gato e mais da sardiña para mostrar unha relación de falsa amizade:

- *bos días! díxolle o gato ás sardiñas*: \* ‘adoita dicirse cando unha persoa mostra un comportamento hipócrita cara a outra’ (EE)

Cazal (1997, p. 44) apunta que moitas das expresións relacionadas coa hipocrisía ou a falsidade do animal en castelán empregan preferentemente a gata<sup>12</sup> como referente. En galego non rexistramos tal preferencia polo animal femia, pero si existen expresións en que é a gata o referente da falsidade:

- *facer a gata*: ‘aparentar que se fai’ (DFG)
- *facerse a gata morta*: ‘actuar con finximento e malicia’ (DFG)

Outros exemplos en que se escolle o comportamento do animal, mais sen implicacións de sexo, para caracterizalo como falso son:

- *gárdate do gato que non miaña!*: ‘aparencia de bondade’, ‘hipocrisía’ (RGB)
- *gatada*: ‘acción feita con astucia e disimulo para enganar a alguén’ (DRAG, GDXL)

<sup>11</sup> Cazal (1997, p. 44) mostra os seguintes exemplos do refraneiro de Correas, que gardan relación (algúns máis directa ca outros) coa expresión galega que rexistramos (*cara de beato e unllas de gato / unllas de gato e cara de beato*): *Gato segoviano, colmillos agudos y fingese santo; Palabras de santo y uñas de gato; Deciros he palabras de santo y echaros he las uñas como gato; De hombre que anda manso como gato, y de viento que entra por horado, Dios te guarde*.

<sup>12</sup> Ofrece exemplos como: *La gata de Juan Ramos, cierra los ojos y abre las manos; La gata de Mari ramos que se hacía mortecina para cazar los ratos; La gata de Mari Ramos, que está muerta y caza los ratos; La gata de Mari Ramos que se tapaba los ojos por no ver los ratos*.

- *o gato acariña co rabo e rabuña coas unllas*: ‘refrán que critica as persoas que se comportan de xeito hipócrita, afagando por diante e atacando por detrás’ (RGB)

Segundo explica Mariño Ferro (1996, p. 172) o feito de que se lle atribúa un carácter falso ó gato garda relación coas crenzas propias da cultura occidental que o vinculan co demo, polo que o comportamento do animal se identifica directamente cos enganos daquel.

Con relación ó valor da falsidade do gato rexistramos a característica da **ingratitude**, que se lle atribúe a través de expresións en que o ser humano se ve animalizado nun gato (A PERSOA INGRATA É UN GATO):

- *a amizade do gato boa é, se non rabuña / bo amigo é o gato, se non rabuñara*: \* ‘fai referencia á ingratitude de alguén’ (RGB)
- *facerlle festas á gata e saltarvos á cara / facerlle festas ó gato e rabuñaravos*: \* ‘retrata a ingratitude dunha persoa ante outra que realizou unha boa acción cara a ela’ (RGB)

As características da **maldade** e da **ruindade** relaciónanse directamente coas anteriores. Para a poboación galega o gato é un animal que actúa levado por malas intencións e así o reflicten as expresións figuradas que crean. Na seguinte expresión o ser humano animalízase nun gato mediante a metáfora conceptual A PERSOA MALVADA/RUÍN É UN GATO:

- [ser] *coma un gato con borralla*: ‘ruindade’ (LFCEG)

A imaxe que comporta esta expresión é a dun gato emborrallado, isto é, sucio e escuro pola propia borralla que leva enriba. Como vimos no apartado dedicado á descrición do gato, este é un animal relacionado dende a Idade Media co demo<sup>13</sup> (a encarnación do mal) e como tal, atrae a mala sorte (Mariño Ferro, 1996, p. 172). En Galicia son os gatos negros os que traen esa mala sorte ou mal agoiro, por ser tamén negra a cor do demo. Así, o gato será portador de mala sorte para unha persoa que o atope fóra da súa casa. Pero se ademais de atopar un gato negro tamén se lle dá morte, reflectirá nesa persoa o agoiro da morte (Reigosa *et al.*, 2000, p. 131). Relacionado con isto, Suárez Cuadros (2006, p. 166) explica que na maioría dos países de Europa, Asia e América, os gatos de cor escura, principalmente negra, tamén son considerados malignos. Apunta que existen infinidade de supersticións relacionadas con eles, así como lendas e contos de tradición oral en que os seres malvados se transforman en gatos negros.

Por outra parte, cada cultura asocia diferentes valores con distintas cores. Tal e como explica Luque Nadal (2012, p. 131), na cultura occidental a cor negra é símbolo de loito, morte, angustia, desesperación, mal humor, pesimismo, maldade, mala sorte, do macabro, do demoníaco etc., todas elas asociacións negativas. Dobrovól’skij e Piirainen (2000, p. 37) apuntan que a cor negra é o símbolo do mal en diversos códigos culturais

<sup>13</sup> Torres Queiruga e Rivas García (2008, p. 334) explican que son moitas as crenzas que contan que Satanás se transforma en animais como a cobra, a serpe, o gato, o castrón etc. En calquera caso, nun animal que, coma el, sexa negro, nocturno, peludo, traidor ou cheirento. Por outra parte, en Fisterra (A Coruña) existe a crenza de que aquel que ve un gato negro nunha encrucillada á media noite, o que en realidade está a ver é o demo transformado en gato que se dispón a esconder un tesouro (Mariño Ferro, 1996, p. 171).

e que, por tal motivo, moitas crenzas populares identifican os animais negros (poñen como exemplo o gato e a serpe) como portadores do mal agoiro.

Na nosa opinión, o feito de que se lle atribúa a maldade a un gato con borralla (de cor escura) pode gardar relación con este tipo de crenzas. Ademais de relacionar a maldade do animal coa cor negra, os galegos tamén a vinculan coa cor roxa:

- *gata roxa, tal as fai tal as coida / gata vermella, tal as fai tal as pensa*: \* ‘recomenda andar con conta con determinadas persoas de dubidosa bondade’ (RGMF, RGB)

A explicación que ofrece Cazal (1997, p. 42) sobre o odio ou rexeitamento cara ós de cabelo roxo está relacionada co mundo relixioso, posto que Xudas, o apóstolo que traizoou a Xesús segundo conta a Biblia, tiña o cabelo desa cor, de maneira que esta connotación se estendeu, tamén, ós animais domésticos. Por outra parte, como comprobamos na descrición do gato, este é un animal que se relacionou coas bruxas dende a Idade Media. Algúns libros antigos, que se servían de crenzas populares para contrastar a súa información, identificaban as bruxas con aquelas mulleres que posuían o cabelo vermello e os ollos verdes.<sup>14</sup> É probable que os gatos de cor rubia se identifiquen tamén coas bruxas, pois, do mesmo xeito que se cre que o demo se transforma en gato, tamén as bruxas o fan para levar a cabo as súas vilanías (Mariño Ferro, 1996, p. 171). Xa que logo, todas as crenzas e ideas negativas da sociedade relacionadas coas bruxas revértense tamén nos gatos de cor rubia.

A característica da **astucia** coa que se adoita caracterizar o gato garda relación coa maldade ou a perversidade, posto que as persoas asocian frecuentemente os actos malvados cunha mente astuta para levalos a cabo. Así, crean expresións como:

- *gatada*: ‘acción feita con astucia e disimulo para enganar a alguén’ (DRAG, GDXL)

Noutras ocasións a astucia do gato destaca por riba da doutros animais que acostuman presentarse como os seus inimigos:

- *moito sabe o rato, pero máis sabe o gato*: ‘picardía’ (RGMF, RGB)

A astucia está directamente ligada coa intelixencia e esta garda relación coa característica física da velocidade (característica que, como comprobaremos cando tratemos os aspectos físicos do gato, os galegos tamén lle atribúen). Para o ser humano as persoas intelixentes son aquelas que máis rápido comprenden as cousas. Por iso, a rapidez mental se asocia coa rapidez física, de maneira que os animais máis velozes son considerados intelixentes a ollos das persoas (Álvarez de la Granja, 2011, p. 387).

---

<sup>14</sup> É o caso do libro *Malleus Maleficarum (O Martelo das Bruxas)* publicado en 1486 por Henrich Kramer e Jakob Sprenger, un libro que foi considerado durante séculos a biblia da caza de bruxas. Pode verse máis información ó respecto no documental *Malleus Maleficarum* de National Geographic: [https://www.youtube.com/watch?v=Bt1NddkM\\_UE](https://www.youtube.com/watch?v=Bt1NddkM_UE)

A **precaución** e a **prudencia** son outras das características que destacan os galegos neste animal. Nas seguintes expresións dáse un proceso de animalización do ser humano nun gato a través da metáfora conceptual A PERSOA PRECAVIDA/PRUDENTE É UN GATO:

- [andar/ir/correr/erguerse/ser] *coma o gato polas brasas/ascuas*: ‘andar/ir con precaución’ (DFXG, LFCEG, GDXL)
- *gato escaldado*: ‘ser persoa avisada, escarmentada’ (DFG, EE)
- *gato escaldado á auga fría ten medo / gato escaldado da auga fría foxe / ó gato escaldado a auga fría faille dano / ó gato escaldado a auga fría lle fai mal / gato escaldado foxe da auga*: \* ‘fai referencia á persoa que sufriu unha humillación ou suceso similar e queda, por iso, escarmentada para sempre’ (RGMF, RGB, EE, EO)

Esta prudencia coa que se caracteriza o gato está vinculada, probablemente, coa relación de maltrato que sempre sufriu por parte do ser humano. Tal e como explica Casal (1997, pp. 45–46), o gato adoitaba concentrar todas as culpabilidades do universo doméstico. Deste xeito, as malas experiencias sufridas polo animal serían o motivo da súa precaución.

Relacionada coas técnicas de caza do gato está a característica da **paciencia**. A imaxe deste animal agardando pacientemente (a ollos do ser humano) a súa presa é a fonte de creación da seguinte expresión figurada que animaliza o ser humano nun gato mediante a metáfora conceptual A PERSOA QUE ESPERA PACIENTEMENTE É UN GATO:

- [agardar] *coma o gato ó rato*: ‘espreita’ (LFCEG)

O gato é, ademais, un referente de **fortuna**, característica que podemos apreciar en expresións como:

- [ter sete vidas] *coma un gato*: ‘saír ileso de situacións graves’ (DFXM)
- [ter máis vida/s] *ca un gato / [ter sete vidas/folgos] coma un/o/os gato/micho/s (asañados)*: ‘durar moito unha persoa’ (DFXM, RGB, LFCEG, EE)
- *caer de pé coma o/s/un gato/s*: ‘fortuna’ (LFCEG, EO)
- *nacer de pé coma o(s) gato(s)*: ‘dise de quen ten moita sorte’ (DFXG, LFCEG)
- *sete vidas ten o gato*: \* ‘dise de alguén que ten boa sorte na vida, concretamente, cando se libra de situacións difíciles’ (EE)

Nestas expresións dáse a animalización do ser humano nun gato a través da metáfora conceptual A PERSOA AFORTUNADA É UN GATO. É sabido que o gato é un animal que parece ter moita sorte por saír ileso de certas situacións perigosas, tanto provocadas polo ser humano como por outros animais (Casal, 1997, p. 42). Póida que a explicación de lle atribuír varias vidas ó gato estea, en parte, nas crenzas que o retratan como o ladrón de almas infantís. Deste xeito, as vidas que acumula o animal serían as que lles roubou previamente ás/ós cativas/os (*vid.* Ferreira Guerra, 2011, p. 486 e Mariño Ferro, 1996, p. 171).

Por outra parte, nas expresións en que se fai referencia ás vidas que ten o gato destaca o número sete. Este representa a perfección en varias culturas, pois é o número de días que ten a semana (símbolo da totalidade do espazo e do tempo), as cores que se poden ver no arco da vella, os planetas coñecidos e outros datos interesantes:

Sete eram as maravilhas do mundo, os mares conhecidos, os pecados capitais, e também o número de esferas celestes – o sétimo Céu era o Paraíso propriamente dito. Deus criou o mundo em seis dias e buscou repouso no sétimo dia, daí os sete dias da semana e o shabat dos judeus (Ferreira Guerra, 2011, p. 486).

Chevalier (1988, pp. 941–947) explica que na Biblia o número sete é moi representativo e repítese frecuentemente (só no Antigo Testamento se repite 77 veces). Por iso, en culturas de relixión católica, como é o caso da galega, escóllese o número sete como representación da perfección.

Nogueira Santos (2006, p. 166) indica que tanto os portugueses coma os ingleses conciben o gato como un animal dotado dunha extraordinaria capacidade de sobrevivir ás vicisitudes e de escapar dos perigos, e engade que «aqueles atribúenlle *sete vidas* ou *sete fôlegos*, mentres que para estes *the cat has nine lives*». Esta desvantaxe de dous anos do gato portugués poderá deberse máis ó sentido cabalístico do número sete ca á xenerosidade do inglés para co gato. Piñel López (1997, p. 266) explica que tanto no castelán coma no alemán se resalta o afortunado que é este animal, polo que se usa como referente en expresións que denotan a boa sorte das persoas que saen «airosas e indemnes de trances peligrosos»; a única diferenza é que en castelán se emprega a expresión *tener siete vidas como los gatos*, tal e como acontece en galego e portugués, mentres que en alemán son nove as vidas que se lle atribúen.

Outras expresións en que o gato funciona como referente da fortuna constrúense a partir da imaxe do animal caendo sempre de pé. Este feito débese ás súas magníficas características físicas, pois a súa biodinámica adáptase perfectamente ó medio e fai del un supervivente a ollos do ser humano. Cando un gato cae ó baleiro, o cerebro transmítelle instantaneamente ó seu corpo a orde de relaxarse e virarse para caer sobre as patas (Kemp, 2008, en liña), algo que o ser humano valora por ser unha característica única do gato entre os demais animais domésticos que coñece. Probablemente a conxunción do carácter máxico atribuído ó gato con estas características físicas, que garanten a súa supervivencia en situacións en que os seres humanos ou outros animais morrerían, explica que se converta nun referente da fortuna tanto na sociedade galega coma noutras culturas.

A **preguiza** é outra das características do gato na que se fixan os galegos. Cualificano como un animal preguiceiro e ocioso probablemente porque ten o costume de estar deitado ó sol ou ó carón do lume e porque, ó contrario do que acontece con outros animais propios da casa galega (o burro, a vaca, o boi, a galiña...), non ten unha «función doméstica» determinada (aínda que se presupóna nel a función de erradicar os roedores da casa). As expresións que denotan esta característica son as seguintes:

- [andar/estar folgado /preguiceiro] *coma un gato*: ‘preguiza’ (LFCEG, EE)
- [estar] *coma o gato borrallento / micho esborallado*:<sup>15</sup> ‘comodidade’ (LFCEG)

<sup>15</sup> En Valladares Núñez (1884: *s.v. borralleiro*) observamos que esta palabra se adoita aplicar á persoa, can ou gato que esta continuamente xunto ó lume ou á cinza e que anda continuamente entre as olas. Do mesmo xeito, Rodríguez González (1958-1961: *s.v. borralleiro*) caracteriza con esta palabra a persoa que non sae do lume e que lle gusta quentarse canda el.

- [estar] *coma o gato panza arriba*: \* ‘estar sen facer nada’ (EE)
- [mornear ó sol] *coma un gato*: \* ‘deitarse ó sol’ (LFCEG)
- *facer a gata/gatada*: ‘faltar á escola’ (DFG, DFXG)

Estas expresións constrúense a través da metáfora conceptual A PERSOA PREGUICEIRA É UN GATO.

A **fogosidade** é outra das características do gato destacadas nas expresións analizadas. Tal e como explica Valladares Núñez (1884, en liña) os gatos «son muy dados al amor y, en él, las hembras quienes provocan a los machos con gritos desentonados», o que explicaría que a figura da gata se faga explícita en varias das expresións que denotan fogosidade. O comportamento da gata, que morde ó macho na noca ou no ventre como xogo de excitación, tamén pode xustificar a aparición do animal femia como referente.

Así, nas seguintes construcións figuradas vemos como o ser humano aparece animalizado nun gato a través da metáfora conceptual A PERSOA FOGOSA É UN GATO:

- [andar (ás celeiras)] *coma as gatas (xaneiras)*: \* ‘andar na procura de parella amorosa’ (LFCEG)
- [andar á xaneira] *coma os gatos* / [andar] *coma os gatos á xaneira/en xaneiro* / [andar] *coma gatos cando andan á xaneira/os gatos en xaneiro* / [andar tan rabichado] *coma o gato no xaneiro*: \* ‘andar na procura de parella amorosa’ (LFCEG)
- *gata polbeira*: ‘muller que non se atén, no plano sexual, ós usos morais ou sociais establecidos’<sup>16</sup> (EE)

Por outra parte, as galegas e galegos ven o gato como un ser **agresivo** e crean expresións nas que o ser humano se animaliza neste animal a través da metáfora conceptual A PERSOA AGRESIVA É UN GATO, que á súa vez provén doutras como A PERSOA IRADA É UN ANIMAL OU A CONDUCTA FURIOSA É A CONDUCTA DUN ANIMAL AGRESIVO:<sup>17</sup>

- [fero] *coma gato de sobrado*:<sup>18</sup> \* ‘moi fero’ (LFCEG)

Esta fereza do gato agóchase, tamén, detrás da expresión:

- [acedo] *coma o rabo de / dun gato*: ‘moi acedo [referido ós alimentos que xa non serven para comer, que están derramados porque están acedos]’ (DFXG, LFCEG)

O feito de que se caracterice o rabo do gato como “acedo” fai que ese mesmo significado se traslade de xeito metafórico ós alimentos.<sup>19</sup>

<sup>16</sup> Definición tirada de Castro Otero *et al.* (2013).

<sup>17</sup> *Vid.* Kövecses 2000.

<sup>18</sup> Cazal (1997, p. 45) caracteriza o gato como un animal arisco, áspero e mal tratable a partir da expresión castelá *ser como gato de desván*.

<sup>19</sup> Neste caso concreto podería pensarse que a expresión provén da planta medicinal que recibe o nome de *rabo de gato* e que ten numerosas propiedades terapéuticas (Lorenzo Fernández, 1962, p. 164), mais o feito de que a expresión figurada se forme empregando un indefinido ([acedo] *coma o rabo dun gato*) identifica o animal como referente da expresión e non a planta. Este é o motivo polo que cremos que é o comportamento do animal e non o sabor acedo da planta o referente desta expresión, aínda que non descartamos o feito de que a expresión figurada se puidese formar, primixenamente, a partir do nome da planta e, co paso do tempo, os galegos pasasen a identificar o animal na expresión.

Recollemos, tamén, certas expresións que mostran o comportamento do gato con outras persoas ou con outros animais e que translocen agresividade:

- [agadañar/rabuñar] *coma un/o micho/gato*: \* ‘mostrarse agresivo con alguén’ (LFCEG)
- [agarrarse] *coma dous gatos*: ‘liorta’ (LFCEG)
- [defenderse] *coma un gato boca arriba*:<sup>20</sup> \*‘defenderse contra un ataque’ (LFCEG)
- *tarde se arrepinte o rato, cando xa está na boca do gato*: ‘remedio serodio’ (RGB)

Noutros casos é a gata a que se emprega concretamente como referente da fereza ou da agresividade:

- [fera/alporizada/pórse/botarse] *coma unha gata* [contra alguén]: ‘agresividade’, ‘fero’, ‘ira’ (LFCEG, EO)
- *amor das gatas entra e sae a rabuñadas / os amores dos gatos comezan maiando e acaban rabuñando*: \* ‘fai referencia ás relacións amorosas difíciles’ (RGB)

Os ruídos que emite o gato son tamén evocadores da súa agresividade, de maneira que se constrúen expresións en que se animaliza o ser humano nun gato mediante o referente do ruído do animal e que serven para mostrar o enfado dunha persoa:

- [bufar] *coma un gato*: \*‘mostrar alguén o seu enfado’ (LFCEG)
- [facer fu] *coma o gato*: ‘ira’ (LFCEG)

Outro elemento que evoca a agresividade do animal son as súas uñas (Cazal, 1997, p. 41). Estas destacan por ser grandes, curvas e retráctiles, ideais para capturar presas e para que o gato se poida defender (Burnie, 2002, p. 208). Os galegos reparan nesta parte do corpo do animal para construíren expresións en que se animaliza o ser humano nun gato, mediante a imaxe do animal en actitude defensiva: *o gato saca as unllas, cando llas buscan/cando llas ha mester* (‘indica que hai que defenderse cando é necesario’, RGB).

Mais, a pesar de ser o gato un referente de agresividade tamén o é de **ledicia** e de **inxenuidade**, concretamente cando este aínda é cachorro:

- [contento] *coma micho con axóuxere*: ‘ledicia’ (LFCEG)
- [ser á boa fe /abofé] *coma os gatos pequenos*: ‘inxenuidade’ (LFCEG)

Deste xeito, o ser humano vese animalizado nun gato a través das metáforas conceptuais A PERSOA CONTENTA É UN GATO PEQUENO e A PERSOA INXENUA É UN GATO PEQUENO, respectivamente.

Outra característica correspondente ó carácter ou condición do gato é a de **soidade**, ligada á súa **independencia**. Tal e como explica Sanz Martín (2012, p. 33) o gato, en contraste co can, que adoita ser un animal dependente do seu amo, asóciase frecuentemente coa independencia. Esta é unha idea que se relaciona directamente co desapego felino cara

<sup>20</sup> Sanz Martín (2012, p. 130) explica que a locución *como gato boca arriba* ten a súa motivación no enfurecemento que experimentan os gatos ó seren colocados boca arriba.



ó amo, algo que, segundo di a autora, «genera la situación conceptualizada en la que el animal suele salir del ámbito doméstico». As/os falantes son conscientes deste carácter independente do gato e dos seus costumes solitarios (Perozo, 1999, p. 496) e así o reflicten na expresión:

- *gato celeiro non quere compañeiro*: \* ‘indica a soidade de alguén’ (EO)

Esta expresión revela, tamén, de xeito indirecto, os costumes solitarios de caza do animal. O gato celeiro é aquel que caza precisamente no celeiro, lugar onde se gardan as colleitas<sup>21</sup> nas casas galegas e, polo tanto, onde entran os ratos.

Outra característica do gato destacada polos galegos, e que garda certa relación coa da independencia, é a de **noctambulismo**. A idea conceptualizada de que os gatos, por seren independentes, adoitan saír máis ca outros animais do ámbito doméstico está asociada ó nocturno e á escuridade (Sanz Martín, 2012, p. 134). Deste xeito, o gato é seleccionado antes ca calquera outro animal doméstico para facer referencia á noite e á confusión que produce a súa escuridade:

- *de noite todos os gatos son pardos*: ‘expresión que indica que na escuridade todo se confunde’ (RGMF, RGB, GDXL, EE)

Mariño Ferro (1996, p. 170) explica que o gato demostra un apego especial cara á casa dos amos e non adoita abandonala, cando menos non durante moito tempo, sen ningún motivo aparente. Sinala que na cultura occidental se cre que o feito de que o gato abandone o fogar por un grande espazo de tempo, ou de xeito definitivo, é preludio da morte de alguén dos que viven nesa casa. Así e todo, o autor aclara que o gato, aínda que caseiro, non soporta o feito de vivir pechado, pois é un animal independente que ama a liberdade e adoita saír polas noites; de aí a relación do animal co noctambulismo.

Por último, destaca a condición de **insignificancia** mediante a expresión:

- *catro gatos*: ‘moi pouca xente’ (DFG, DRAG, GDXL, EE)

Neste caso prodúcese unha animalización do ser humano a través da metáfora conceptual A PERSOA INSIGNIFICANTE É UN GATO (Brumme, 2006, p. 11). A motivación da expresión podería atoparse no comportamento independente do gato, tal e como defende Sanz Martín (2012, p. 33), posto que ó ser este un animal que abandona frecuentemente o fogar, con máis asiduidade ca outros animais domésticos, o ser humano identifícao con alguén que pode aparecer en calquera sitio. Por outra parte, esta caracterización do animal está ligada coa ‘valoración negativa’ que a sociedade galega fai del e que veremos máis adiante.

#### 4.1.2. Características físicas

Este animal caracterízase, en primeiro lugar, por ser veloz, xa que está dotado dunhas potentes patas que o propulsan a unha velocidade aproximada de 48,28 quilómetros por hora (Kemp, 2008, en liña). Por iso, se constrúen expresións figuradas en que o

<sup>21</sup> DRAG, 2012: s. v. *celeiro*.

gato funciona como referente da **velocidade** de maneira que, en moitas ocasións, unha persoa que foxe, ou que simplemente camiña apurada, se animaliza nun gato a través da metáfora conceptual A PERSOA RÁPIDA É UN GATO (proveniente da metáfora conceptual superior A PERSOA RÁPIDA É UN ANIMAL<sup>22</sup>):

- [(andar) apurado/á presa] *coma un gato (con sete<sup>23</sup> liviáns)*: \* ‘levar moita présa’ (LFCEG)
- [escapar/fuxir/ir/ter medo] *coma gato escaldado (polas/por/sobre brasas)*: ‘facelo ás présas, xeralmente para evitar un risco’ (DFG, LFCEG, GDXL)
- [saír facendo fu] *coma o gato*: ‘fuxida’ (LFCEG)
- [saltar] *coma un gato*: ‘rápido’ (EE)
- *a fu de gato*: \* ‘fai referencia a quen vai a toda velocidade’ (EE, EO)

Outra das características físicas do gato destacadas nas expresións figuradas galegas é a súa **axilidade**. Nestas expresións o ser humano animalízase nun gato mediante a metáfora conceptual A PERSOA ÁXIL É UN GATO:

- [áxil] *coma un gato*: \* ‘moi áxil’ (EO)
- [agatuñar/subir] *coma un/os gato/s (de pena en pena)*: \* ‘agatuñar ou subir con grande axilidade’ (LFCEG)
- [poñerse de pé] *coma os gatos*: ‘flexibilidade’ (LFCEG)
- [saltar] *coma un gato*: ‘rápido’ (EE)

Unha calidade física do animal, que ademais está intimamente relacionada co ámbito temático da fortuna, é a da **resistencia**. Deste xeito, polo mesmo motivo que as persoas consideramos afortunado o gato, tamén o consideramos resistente, posto que sae ileso das situacións máis perigosas. Así, en galego créanse expresións figuradas en que se destaca a resistencia do gato e se animaliza o ser humano a través da metáfora conceptual A PERSOA RESISTENTE É UN GATO:

- [ter sete vidas] *coma un gato*: ‘saír ileso de situacións graves’ (DFXM)
- [ter máis vida/s] *ca un gato* / [ter sete vidas/folgos] *coma un/o/os gato/micho/s (asañados)*: ‘durar moito unha persoa’ (DFXM, RGB, LFCEG, EE)
- *sete vidas ten o gato*: \* ‘dise de alguén que ten boa sorte na vida, concretamente, cando se libra de situacións difíciles’ (EE)

Esta calidade parece ser o resultado da conxunción das súas magnificas características físicas (equilibrio, axilidade, velocidade, ouvido, visión nocturna, destreza para a caza), que o converten nun animal realmente resistente, unha característica que o aparta, con diferenza, doutros animais domésticos da casa galega.

A **sucidade** é outra das características que se adoita destacar del, posto que, nas expresións figuradas galegas analizadas, o gato funciona como referente da sucidade a partir da

<sup>22</sup> Vid. Iñesta e Pamies, 2002, p. 201.

<sup>23</sup> De novo, volve ser o número sete, número da perfección na cultura occidental, o escollido (neste caso para contabilizar o número de liviáns que ten o gato).

imaxe do animal emborrallado por andar continuamente xunto ó lume da lareira e as cinzas desta, buscando a calor:<sup>24</sup> [estar] *coma o gato borrallento / micho esborrallado* ('sucidade', LFCEG). Nesta expresión prodúcese a animalización do ser humano a través da metáfora conceptual A PERSOA SUCIA/EMBORRALLADA É UN GATO. Mais a sucidade do gato tamén se ve representada nas expresións figuradas galegas a través dos seus hábitos de limpeza.<sup>25</sup> A imaxe do gato que lambe as partes do seu corpo para asearse é interpretada polas/os galegas/os como unha limpeza insuficiente, de xeito que crean expresións en que o ser humano se ve animalizado nun gato (A PERSOA QUE SE LAVA MAL É UN GATO) cando a súa limpeza se considera, tamén, insuficiente:

- [lavarse] *coma (os) gatos*: 'lavarse á présa e só superficialmente' (DFG, LFCEG)
- *a limpeza do gato*: 'dise cando un se lava mal ou cando a limpeza é insuficiente' (DFG)

Por outra parte, o gato é para as/os galegas/os un referente da **gordura**, algo que se relaciona estreitamente co seu carácter lambón. Mais, neste caso concreto, o que determina ou non a gordura do animal son os coidados e atencións que lle poida proporcionar o ser humano. Como comentamos no apartado dedicado á gula, antigamente as persoas con máis poder económico nunha aldea ou vila eran os abades, polo que había nas súas vivendas fartura dabondo como para alimentar ben os animais domésticos. Así cobra sentido a expresión [gordo] *coma o gato dun abade* ('gordura', LFCEG). Nela, o ser humano vese animalizado nun gato a partir da metáfora conceptual A PERSOA GORDA É UN GATO.

Para rematar este apartado sobre as características físicas, destacamos dúas expresións figuradas galegas que se forman tomando como referentes os **ruídos** do gato, concretamente 'bufar' e 'miar/miañar'. Os sons que emiten os animais son moi produtivos na creación de expresións figuradas, de maneira que se lle atribúe un son concreto a unha faceta característica do animal; esta serve despois para caracterizar o ser humano a través dunha expresión figurada. Neste caso concreto, destácase a característica de 'enfado' e de 'queixa':

- [bufar] *coma un gato*: \* 'refírese ó estado de enfado de alguén' (LFCEG)
- *miar/miañar*: 'laiarse unha persoa, miañar' (GDXL)

<sup>24</sup> Vid. Rodríguez González, 1958-1961: *s.v. borralleiro*.

<sup>25</sup> Mariño Ferro (1996, p. 172) sinala que en Cantabria se interpreta o aseo do gato como preludio da chuvia, mentres que noutros lugares da xeografía española, como Galicia, Salamanca, Estremadura ou Aragón, anuncia, ademais, unha visita na casa. Esta interpretación concorda coa dos nosos veciños portugueses. Mâças (1950, p. 315) explica que, na cultura portuguesa, se o gato se lava coa pata por diante das orellas anuncia unha «visita sem cerimonia», mentres que se o fai coa pata por detrás das orellas será unha «visita de cerimonia»; explica, tamén, que, se este se lava empregando a pata dereita, a visita na casa será dun home.

## 4.2. Relacións

### 4.2.1. Ser humano-animal

Entre as expresións que retratan unha relación entre o ser humano e o animal destaca a **utilidade** que as/os galegas/os ven no gato, a pesar de non ser concibido como un animal moi traballador, posto que, como vimos, tamén é referente da preguiza. Pero o certo é que o gato lle é útil ó ser humano, como xa comentamos, para desfacerse de roedores. Tal e como explica Rodríguez González (1958-1961, en liña), «el gato se encuentra en la compañía del hombre porque éste lo necesita para oponerlo a otro enemigo doméstico más incómodo, cual es el ratón, difícil de ahuyentar o extirpar». Cazal (1997, p. 49) indica que hai séculos, en España, a relación do gato co home se podía reducir só á súa utilidade, pois consideráboo unha «máquina de cazar ratos».<sup>26</sup> Fraguas (1965, p. 243) caracteriza o gato como o “gardían dos fogares” e destaca precisamente nel esa función de cazar ratos.

Certas características físicas que posúe o gato, como a velocidade, a axilidade, a visión nocturna e unha excelente audición<sup>27</sup> fan del un magnífico e eficaz cazador (Kemp, 2008, en liña). Tal e como explica Burnie (2002, p. 208), o gato ten diferentes técnicas de caza moi desenvolvidas, pois tanto pode perseguir activamente a súa presa como esconderse e esperar a que a vítima veña ó seu encontro; incluso pode combinar os dous métodos. Ademais, o seu pelo sérvelle de camuflaxe para non ser visto pola súa presa.

Nas expresións figuradas que rexistramos en galego co referente da utilidade do gato prodúcese unha animalización do ser humano nun gato a través das metáforas conceptuais A PERSOA QUE VIXÍA CON ATENCIÓN É UN GATO e A PERSOA QUE USA MEDIOS IMPROPIOS É UN GATO CON BOTAS/LUVAS, respectivamente:

- [gardar a casa] *coma un gato*: ‘vixiar’ (LFCEG)
- *gato con botas/guantes/lugas non caza (rato/s)*: ‘refírese a que para cada tarefa hai que contar cos medios necesarios e non pretender refinamentos impropios e inútiles, máis aínda cando non se está acostumado a eles’<sup>28</sup> (EE, EO)

Aínda dentro deste ámbito temático da utilidade, rexistramos algunhas expresións figuradas que se forman tomando como referente a inutilidade do animal, precisamente cando se ven minguadas as súas destrezas cazadoras:

<sup>26</sup> Cazal (1997, p. 49) engade que o gato tiña, xa no século XVII, o defecto de ser ladrón e explica que a cantidade de refráns que existen en castelán nos que se evidencia o gato como ladrón parecen indicar que o ser humano non o alimentaba precisamente para estimular as súas dotes de cazador, polo que a súa utilidade aumentaba.

<sup>27</sup> Os gatos son capaces de ouvir frecuencias máis altas incluso que os cans, o que lles permite detectar os sons ultrasónicos emitidos polos roedores e outras presas pequenas. Por outra parte, os reflectores dos seus ollos aumentan a cantidade de luz que lles traspasa a retina, o que permite que teñan unha capacidade de visión nocturna excelente para localizar as presas (Kemp, 2008, en liña).

<sup>28</sup> Mariño Ferro (1996, p. 173) sinala que «En Galicia y en Francia se dice que el gato sin bigotes no caza ratones» e argumenta que a explicación que dá sentido a esta expresión está en que o bigote lles serve para orientarse na escuridade e así poder cazar mellor. Nas expresións que rexistramos no noso corpus faise referencia ás botas ou ás lugas do animal, mais non ós seus bigotes. Deste xeito, nelas tómasse como referente o carácter cazador do gato comportado a través das súas garras e non do seu olfacto.

- *gato que moito miaña nunca moito caza/poucos ratos caza / gato maiador, nunca foi rateador/nunca bo cazador / gato maiador non é bo cazador: \* ‘expresión de crítica a quen fala moito pero despois non leva a cabo os seus plans’ (RGB)*

Unhas e outras expresións (utilidade/inutilidade) están relacionadas coa súa destreza para a caza, de xeito que o gato será útil para o ser humano se caza de maneira efectiva, pero será inútil se non desenvolve ese labor.

Outra das relacións que se establece entre o ser humano e o gato é a do **control**, unha vinculación entre ambos os dous, en que o ser humano representa a superioridade e/ou autoridade sobre o gato. A partir desta relación os galegos conceptualizan unha situación en que se dá unha xerarquía similar:

- *eu mando ó meu gato e o meu gato manda ó seu rabo: ‘autoridade’ (RGB)*

#### 4.2.2. Animal-animal

Entre as expresións figuradas nas que se mostra a relación do gato con outro animal destaca, principalmente, a **inimizade**. A súa relación co can é o exemplo prototípico de inimizade, posto que o feito de que sexan os mellores representantes da categoría de animais domésticos (Sanz Martín, 2012, p. 130), e de que con frecuencia mostren agresividade mutua, fai que sexan escollidos para crear expresións que denotan algún tipo de animadversión entre persoas. As expresións galegas que teñen como referente a inimizade do can e mais o gato créanse mediante a imaxe destes animais pelexando. Nelas dáse a animalización do ser humano a través da metáfora conceptual AS PERSOAS QUE SE LEVAN MAL SON ANIMAIS e, máis concretamente, AS PERSOAS QUE SE LEVAN MAL SON CANS E GATOS:

- [de acordo] *coma can e gato: ‘aplicase ós que se levan mal’ (LFCEG, DRAG)*
- [ser/estar/andar/levarse/vivir] *coma cans e gatos / coma o can e o/mailo gato: ‘levarse mal entre eles, pelexar continuamente’ (DFG, DFXG, DFXM, LFCEG, DRAG, GDXL, EE, EO)*
- *amigos coma o can e o gato, que comen no mesmo prato: ‘amizade perigosa’ (RGB)*
- *sogra e nora e can e gato non comen ben nun mesmo prato / o can e o gato non os poñas no mesmo prato: ‘inimizade’ (RGB, EE)*

Este tipo de expresións que reflicten a inimizade xorden, tamén, da imaxe do gato co rato, por ser o primeiro o depredador natural do segundo (Cazal, 1997, p. 47). Así, en galego atopamos expresións en que os seres humanos se animalizan en gatos e ratos a través da metáfora conceptual AS PERSOAS QUE SE LEVAN MAL SON GATOS E RATOS:

- *o rato e o gato non comen no mesmo prato: ‘inimizade’ (RGB)*

Noutros casos, créanse expresións figuradas co referente do gato e mais do rato a partir da imaxe da liberación que sente o segundo cando o primeiro falta da casa:

- *cando o gato non está, os ratos bailan / na casa que non hai gatos, campan os ratos/non faltan ratos*: \* ‘fai referencia á ausencia dunha autoridade, ó arriscado que resulta, ás veces, desatender unha responsabilidade ou simplemente baixar a garda’ (EE)

Todas estas expresións figuradas teñen en común unha situación conceptualizada en que existe unha relación antagónica entre dous animais (Sanz Martín, 2012, p. 130) que ademais son comúns na casa galega, xa sexa entre o can e o gato ou entre o gato e o rato. Porén, rexistramos, tamén, un caso en que a inimizade se ve representada a través de dous animais iguais e en que o ser humano se ve animalizado nun gato a través da metáfora conceptual AS PERSOAS QUE SE LEVAN MAL SON GATOS:

- [agarrarse] *coma dous gatos*: ‘liorta’ (LFCEG)

Ó igual que acontece nas relacións de inimizade que se dan entre cans ([levarse/discutir/reñer] *coma cans*) é frecuente que o ser humano presencie pelexas entre dous gatos, xa sexa pola comida ou polo cortexo dunha femia, e a partir desa imaxe cree expresións figuradas que retratan unha situación de inimizade entre persoas.

Un ámbito temático que garda relación coa inimizade é o da **rivalidade**. A rivalidade, entendida como unha ‘relación de competencia existente entre rivais’ (RAG, 2012: s. v. *rivalidade*), adoita darse entre seres que, en principio, teñen as mesmas posibilidades de saíren gañadores nunha situación dada. Neste sentido, enmarcamos aquí a expresión *calquera gato sente que outro o rabuñe* (‘molestia’, LFCEG), en que se animaliza o ser humano nun gato a partir da metáfora conceptual AS PERSOAS RIVAIS SON GATOS.

### 4.3. Valoración

Por último, a poboación galega crea expresións figuradas en que se percibe tanto a **valoración positiva** coma a **negativa** do gato, aínda que en ambos os dous casos por contraste con outros seres. O primeiro valor achégase a través da expresión figurada *máis vale ser cabeza de rato ca rabo de gato* (‘superioridade xerárquica’, RGB). A expresión significa ‘máis vale ser o primeiro dos últimos que o último dos primeiros’, o que implica unha valoración positiva do gato fronte ó rato. Pero cando o gato se contrapón ó home, neste caso a través da expresión *un home é un home e un gato é un bicho* (\* ‘fai referencia a unha persoa valente’, RGMF, EE), o gato, evidentemente, sae perdendo.

## 5. Conclusión

As imaxes do gato sobre as que se asentan as expresións figuradas analizadas extrañense de escenarios rurais do pasado, en que o gato era un cazador de ratos con hábitos de vida en boa medida diferentes dos actuais. Hoxe en día, o mesmo que sucede co can, o gato é esencialmente unha mascota, un animal de compañía, de maneira que convive co seu amo dun xeito máis estreito ca en tempos pasados (especialmente, aínda que non só, na sociedade urbana). Por tal motivo adquiren sentido valores como o de ‘compañeirismo’ fronte ó da ‘independencia’, o de ‘cariño/tenrura’ e ‘mansedume/docilidade’ fronte a

‘agresividade/fereza’ ou o de ‘fidelidade’ fronte a ‘falsidade’, valores, estes, extraídos das enquisas e que non se reflicten nas expresións figuradas analizadas. Así e todo, existen, aínda, coincidencias abundas entre as características asignadas ó gato nas enquisas e as tiradas das expresións figuradas, que nos permiten afirmar que a valoración que se fai en Galicia do gato non mudou excesivamente; aínda que xa se poden apreciar certos cambios.

Polo demais, certos valores extraídos das expresións figuradas galegas que acabamos de analizar, podemos atopalos, tamén, noutras linguas. Nogueira Santos (2006, pp. 166–167) explica que da fraseoloxía inglesa e portuguesa se extraen os valores de ‘arteiro’, ‘mañoso’ e que ‘fai cousas ás agachadas con moita axilidade’. Ademais, o autor compara o comportamento do gato co do can e explica a grande diferenza que existe entre ambos os dous animais domésticos:

Reticente a someterse ó exhibicionismo do home, o gato non se presta a tales manifestacións de servil obediencia –a súa independencia e dignidade repudian, con olimpica indiferenza, os aplausos, as louvanzas, as recompensas que estes espectáculos prometen. Este contraste entre a obediencia do can e a rebeldía do gato está captado con palabras sinxelas na *nursery rhyme* que comeza con estes dous versos: The Dog will come when he is called / The Cat will walk away... (Nogueira Santos, 2006, p. 175).

Para o caso do castelán, Casal (1997, p. 43) mostra, a partir da análise de refráns españois, que o gato se caracteriza, tamén, como ‘lambón’, ‘ladrón’, ‘hipócrita’, ‘traizoeiro’, ‘perigoso’, ‘sucio’, ‘parvo’<sup>29</sup> e ‘arisco’. En menor medida aparecen outros valores como o de ‘limpo’,<sup>30</sup> ‘hábil’ e ‘prudente’. Sanz Martín (2012, p. 128) concorda co anterior, pois na súa análise das unidades léxicas do castelán *perro* e *gato*, asígnalle ó gato os valores de ‘ladrón’ e ‘hipócrita’, e acrecenta, ademais, o valor de ‘astucia’. Ó igual que Nogueira Santos (2006), a autora ofrece unha pequena comparativa entre os valores que se asocian ó can e ó gato e sinala cales son os máis frecuentes para cada un deles:

De acuerdo con nuestros informantes, el perro se asocia principalmente con la fidelidad (43 %), el juego (36,63 %), la compañía (26,67 %) y la amistad (23 %). Por otro lado, el gato es vinculado en primer lugar con el desapego o independencia (23,33 %); en segundo lugar, con el carácter juguetón (20 %); y en tercer lugar, con la agilidad, la indiferencia y el temperamento huraño (16,6 %) (Sanz Martín, 2012, p. 129).

Estes datos mostran que a interpretación que fan as/os galegas/os do comportamento do gato é similar á que se fai noutras linguas próximas, coma o castelán e o portugués. Ademais, certos valores coinciden, tamén, con linguas máis afastadas do galego como son o inglés e o alemán, tal e como tivemos ocasión de comprobar.

## Apéndice

Neste apéndice mostramos o modelo de enquisa fraseolóxica realizada a 300 informantes:

<sup>29</sup> Este valor dáse, segundo explica o autor, no caso de ser femia o animal.

<sup>30</sup> Novamente se se trata do animal femia.

**Data:** \_\_\_\_\_

I. Datos persoais:

- Idade: \_\_\_\_\_
- Sexo:  home /  muller
- Procedencia:  nativo de Galicia /  non nativo de Galicia
- No caso de **ser nativo** de Galicia, estivo fóra algún tempo de xeito continuado?
  - Si. Onde? \_\_\_\_\_ / Canto tempo? \_\_\_\_\_
  - Non
- No caso de **non ser nativo** de Galicia, canto tempo leva nesta comunidade? \_\_\_\_\_
- Con que hábitat se identifica máis?  rural /  urbano
- Concello: \_\_\_\_\_

II. Nomee un ou varios animais que respondan ás seguintes características. Pode ser calquera tipo de animal e pode repetir o mesmo animal cando o considere oportuno:

1. Animais agresivos:
2. Animais intelixentes:
3. Animais parvos, pouco intelixentes:
4. Animais arrogantes/fachendosos/chulos:
5. Animais preguiceiros:
6. Animais falsos, que dan que desconfiar:
7. Animais covardes/medorentos:
8. Animais fieis:
9. Animais que levan a peor vida:
10. Animais que levan a mellor vida:

III. Complete as seguintes expresións empregando un ou varios nomes de animais:

1. *Gordo coma* \_\_\_\_\_
2. *Ter sete vidas coma* \_\_\_\_\_
3. *Putá coma* \_\_\_\_\_
4. *Manso coma* \_\_\_\_\_
5. *Sucio coma* \_\_\_\_\_
6. *Pasar máis fame ca* \_\_\_\_\_
7. *Forte coma* \_\_\_\_\_
8. *Feo coma* \_\_\_\_\_
9. *Correr coma* \_\_\_\_\_
10. *Caer de pé coma* \_\_\_\_\_

IV. Oíu algunha vez as seguintes expresións ou algunha variante próxima? Se é así pode explicar brevemente o seu significado ou apuntar en que contexto se din?



<b>Expresión</b>	<b>Oíu a expresión algunha vez?</b>	<b>Podería explicar o seu significado ou o contexto no que se di? Se é así, escribalo a continuación de forma breve.</b>
1. <i>Ser un can sen dono</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non
2. <i>Caer da burra</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non
3. <i>Ser un can vello</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non
4. <i>Chámalle burro ó cabalo!</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non
5. <i>Palabra! Díxolle o lobo á cabra</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non
6. <i>Outra vaca no millo!</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non
7. <i>Muda o lobo os dentes mais non as mentes</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non
8. <i>Botar o carro diante dos bois</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non
9. <i>Acabárselle a vaca leiteira a alguén</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non
10. <i>Na terra dos lobos, hai que ouvear coma todos</i>	<input type="checkbox"/> Si <input type="checkbox"/> Non	<input type="checkbox"/> Si: _____/ <input type="checkbox"/> Non

V. Escriba algunha expresión ou refrán, que non saíra na enquisa, que se relacione con can, burro, boi, touro, gato, lobo, galiña, ovella, cabalo, raposo, cobra/serpe, formiga, cabra... coas súas parellas ou con outros animais.

VI. Nomee un ou varios adxectivos que, na súa opinión, reflectan as características máis destacables dos animais das seguintes parellas:

- Can / cadela:
- Burro / burra:
- Boi / vaca:
- Gato / gata:
- Lobo / loba:

VII. Por último, complete os seguintes datos:

- Lingua coa que aprendeu a falar: \_\_\_\_\_
- Lingua que fala habitualmente: \_\_\_\_\_
- Nivel de estudos:

non foi á escola /  nivel básico /  ESO-BUP /  Bacharelato-COU /  estudos universitarios /  outras situacións (especifica cal):

---

*Grazas polo seu tempo!*

## 6. Referencias bibliográficas

### 6.1. Fontes de extracción das expresións figuradas

Carballeira Anllo, X. M. (coord.). (2009). *Gran dicionario Xerais da lingua*, 2 vols. Xerais.

Ferro Ruibal, X. (1995). *Refraneiro galego básico*. Galaxia.

(2002). *Refraneiro galego máis frecuente*. La Voz de Galicia.

(2006). Locucións e fórmulas comparativas ou elativas galegas. *Cadernos de fraseoloxía galega*, 8, 179–265.

González González, M. (2012). *Dicionario da Real Academia Galega* [en liña]. Recuperado o 1 de marzo de 2013 de <http://www.realacademiagalega.org/>.

López Taboada, M. C. & Soto Arias, M. R. (2008). *Dicionario de fraseoloxía galega*. Xerais.

Martínez Seixo, R. A. (dir.). (2000). *Dicionario fraseolóxico galego*. A Nosa Terra.

Rivas, F. (2005). *Dicionario fraseolóxico do mar: así falan os mariños*. A Nosa Terra.

### 6.2. Outras fontes de consulta

Álvarez de la Granja, M. (2011). *Agudo coma un allo o burro cego*. La conceptualización de la inteligencia y de la estulticia a través del lenguaje figurado gallego. En S. Kaldieva-Zaharieva & R. Zaharieva (eds.), *Linguistic studies in honour of Prof. Siyka Spasova-Mihaylova* (pp. 377–413). Bulgarian Academy of Sciences / Institute for Bulgarian Language. <http://hdl.handle.net/10347/12179>.

Álvarez de la Granja, M. (2003). As locucións verbais galegas. *Verba*, anexo 52. Servizo de Publicacións e Intercambio Científico da Universidade de Santiago de Compostela.

Arnaud, P. (1991). Réflexions sur le proverbe. *Cahiers de lexicologie*, 51, 6–27.

- Brumme, J. (2006). Las expresiones fijas con animales. El valor simbólico a través de las lenguas. *7è Congrès de Lingüística General* (pp. 1–19). *Departament de Lingüística General, Universitat de Barcelona, Publicacions i edicions*.
- Burnie, D. (ed.). (2002). *Grande enciclopédia animal*. Civilização.
- Busquets i Molas, E. (1987). *Els animals segons el poble*. Editorial Millà.
- Castro Otero, S.; Durán Paredes, L.; González Barreiro, X. M.; Harguindey Banet, H.; Martínez García, X. & Rocamonde, R. (2013). Outros lances nos laños do Morrazo. Novas recollida de unidades fraseolóxicas. *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 14, 273–286.
- Cazal, F. (1997). Gatos y gatas en el Vocabulario de refranes y frases proverbiales de Gonzalo de Correas (1627). *Criticón*, 70, 32–52.
- Chevalier, J. (dir.). (1988). *Diccionario de los símbolos* (M. Silvar & A. Rodríguez, Trads.). Herder.
- Correas, G. (2000). *Vocabulario de refranes y frases proverbiales*. Castalia.
- Cruz Cabanillas, I. & Tejedor Martínez, C. (1998). La metaforización de algunas denominaciones genéricas de animales. En J. L. Cifuentes Honrubia (ed.), *Estudios de Lingüística Cognitiva I* (pp. 381–388). Universidad de Alicante.
- Dobrovól'skij, D. & Piirainen, E. (2000). Sobre los símbolos: aspectos cognitivos y culturales del lenguaje figurativo (E. M. Iñesta Mena, Trad.). En A. Pamies Bertrán & J. D. Luque Durán (eds.), *Trabajos de lexicografía y fraseología contrastivas* (pp. 29–53). Método.
- Ferreira Guerra, R. (2011). Os animais na fraseologia brasileira. *Revista de Ciências Humanas Florianópolis*, 45(2), 461–515. Recuperado de <https://doi.org/10.5007/2178-4582.2011v45n2p461>.
- Ferro Ruibal, X. (2008). A comparación fraseolóxica galega como radiografía lingüística. En M. Álvarez de la Granja (ed.), *Lenguaje figurado y motivación: una perspectiva desde la fraseología* (pp. 129–189). Peter Lang.
- Fraguas Fraguas, A. (1965). Algunos dichos y creencias acerca de los animales. *Actas do Congreso Internacional de Etnografía*. Juntas de Investigações, 231–253.
- (1980). *Historia de Galicia*. Cupsa / Editorial Planeta.
- Iñesta Mena, E. M. & Pamies Bertrán, A. (2002). *Fraseología y metáfora: aspectos tipológicos y cognitivos*. Granada Lingüística.
- Kemp, D. (dir.). (2008). *Science of cats*. Recuperado o 28 de setembro de 2021 de <http://natgeotv.nationalgeographic.es/es>.
- Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and emotion: language, culture, and body in human feeling*. Cambridge University Press / Éditions de la Maison des sciences de l'homme.
- La Fontaine, J. (1966). *Fables. Chronologie et introduction par Antoine Adam*. Garnier-Flammarion.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- Lorenzo Fernández, X. (1962). *Etnografía: cultura material*. *Historia de Galiza*, vol. 2. Nós.
- Luque Nadal, L. (2012). *Principios de culturología y fraseología españolas: creatividad y variación en las unidades fraseológicas*. Peter Lang.
- Mãças, D. (1950). *Os animais na linguagem portuguesa*. Centro de Estudos Filológicos.

- Macdonald, D. (ed.). (2001). *The New Encyclopedia of Mammals*. Oxford University Press.
- Mariño Ferro, X. R. (1996). *El Simbolismo animal: creencias y significados en la cultura occidental*. Encuentro.
- Nogueira Santos, A. (2006). Fraseoloxía comparada portugués-inglés: cão/gato-dog/cat. *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 8, 165–175.
- Perozo Ruiz, X. A. (dir.). (1999). *Enciclopedia galega universal* (vol. 4). Ir Indo.
- Piñel López, R. M. (1997). El mundo animal en las expresiones alemanas y españolas y sus connotaciones socioculturales. *Revista de Filología Alemana*, 5, 259–174.
- Quintáns Suárez, M. (dir.). (1997). *Diccionario conceptual galego*, 8 vols. Xuntanza.
- Reigosa, A.; Cuba, X. R. e Miranda, X. (2000). *Diccionario dos seres míticos galegos*. Xerais.
- Risco, V. (1971). *Manual de historia de Galicia*. Galaxia.
- Rodríguez González, E. (1958-1961). *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*. Recuperado o 10 de outubro de 2021 de [http://sli.uvigo.gal/DdD/ddd\\_pescuda.php?pescuda=gato&tipo\\_busca=lema](http://sli.uvigo.gal/DdD/ddd_pescuda.php?pescuda=gato&tipo_busca=lema).
- Santamarina Fernández, A. (coord.). (2003). *Diccionario de diccionarios*. Recuperado o 3 de setembro de 2021 de <http://sli.uvigo.es/DdD/>.
- Sanz Martín, B. E. (2012). Polisemia de los zoónimos *perro* y *gato*: valores antitéticos. *Onomázein*, 25, 125–137.
- Seoane Prieto, R. (1999). *Fábulas de Esopo* (X. C. Domínguez, Trad.). Xuntanza.
- Suárez Cuadros, S. J. (2006). *Análisis comparativo de las unidades fraseológicas que incluyen algún zoomorfismo en los idiomas ucraniano y español* [tese de doutoramento, Universidad de Granada]. Digibug: repositorio institucional de la Universidad de Granada.
- Taboada Chivite, X. (2000). *Refraneiro galego. Cadernos de fraseoloxía galega 2*. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, Xunta de Galicia.
- Torres Queiruga, A. & Rivas García, M. (coords.). (2008). *Diccionario-Enciclopedia do pensamento galego*. Xerais / Consello da Cultura Galega.
- Valladares Núñez, M. (1884). *Diccionario gallego-castellano*. Recuperado o 13 de outubro de 2021 de [http://sli.uvigo.gal/DdD/ddd\\_pescuda.php?pescuda=gato&tipo\\_busca=lema](http://sli.uvigo.gal/DdD/ddd_pescuda.php?pescuda=gato&tipo_busca=lema).
- Vázquez Saco, F. (2003). *Refraneiro galego e outros materiais da tradición oral. Cadernos de fraseoloxía galega 5*. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, Xunta de Galicia.
- Villares, R. (1995). *A historia*. Galaxia.
- Zuluaga, A. (1980). *Introducción al estudio de las unidades fijas*. P. D. Lang.